

מרים הרים

"אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד" (ברכות ח')

גליון 437 הלכות י"ז בתמוז (שיזול במוצש"ק), בין המוצרים תמוז תשפ"א

ההלכות נערכו ע"י הרב יהודה אריה הלוי דינר שליט"א – רב ביהכ"נ צא"י "דברי שיר" ב"ב

צום י"ז בתמוז

ליל הצום

בליל שבעה עשר בתמוז מותר לאכול ולשתות. חובת הצום מתחילה בפועל מעלות השחר (שו"ע סי' תקי"ג). אם הלך לישון בליל התענית, אסור לו לאכול - אפילו קם לפני עלות השחר - אא"כ התנה לפני השינה שיאכל לאחר שיקום, אבל לשתות מותר, אפילו לא התנה על כך. ולכתחילה ראוי להחמיר ולהתנות גם על שתיה (שו"ע סי' תקס"ד ומשנ"ב סי' ק"ו).

ואם עבר ואכל לפני עלות השחר אע"פ שלא התנה על כך לפני שנתו לא הפסיד תפילת "עננו". וכן מותר לעלות לתורה ולישא כפיו ולהיות ש"ץ (ע"י "שבט הקהתי" ח"א סי' ק"פ).

מחצי שעה לפני עלות השחר, אסור להתחיל לאכול יותר מכביצה פת (משנ"ב סי' פ"ט סי' כ"ז), פירות ושתייה או תבשיל מחמשת מיני דגן מותר אפילו הרבה (סי' רל"ב סי' ל"ד), ובשעת הדחק יש להקל אם אין זה מספיק לו לצורך התענית ("תשובות והנהגות" ח"ב סי' ת"ד).

ליל התענית – מוצש"ק

בעל נפש יחמיר שלא לאכול בליל התענית (שעה"צ סי' תקי"ג סי' ט'), כשחל ליל התענית במוצש"ק הסתפק הגרא"ל שטינמן זצ"ל אם ג"כ יש לבעל נפש להחמיר אף שע"י יפסיד סעודת מלוה מלכה. ואמר הגרא"ל שטינמן זצ"ל שמסתבר יותר שעדיף לאכול סעודת מלוה מלכה, כידוע על אשתו של הגר"א ז"ל שרצתה לצום שלושה ימים מעת לעת מתחילת מוצאי שבת, ואמר לה הגר"א שההפסד שאינה אוכלת סעודת מלוה מלכה הוא יותר מהרווח שמרוויחה מהתענית (וכמו כן "מקור חיים" לבעל "חוות יאיר" סי' ש"ו סי' תקמ"ט).

שטיפת הפה

אין לשטוף את פיו במים בבוקר, ובמקום צער מותר לעשות כן, אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו כלפי מטה, כדי שלא יכנסו מים לגרונו (משנ"ב סי' תקס"ח סי' ק"א).

התרחץ

מותר לרחוץ אפילו את כל הגוף בתענית (שו"ע סימן תקי"ג סי' ב). אך נוהגים להחמיר שלא לרחוץ את כל גופו במים חמים. (שעה"צ שם סי' ק"ח).

קטנים

קטנים אינם חייבים לצום אך אם יש בהם דעת להתאבל, ראוי לחנכם שיאכלו רק מאכל פשוט, כדי שיתאבלו עם הציבור (משנ"ב סי' תקי"ג סי' ה').

אוכל בשרי משבת

שאלה: כשחלה התענית ביום ראשון, ונשארו אוכל משושה משבת שאם לא יאכלו אותו ביום ראשון הוא יתקלקל ויזרקוהו, האם אפשר להאכילו לילדים בתענית?

תשובה: מסתבר שמותר, שהרי אין אוכלו לשם תענוג אלא רק כדי שלא לזרוק אוכל (הגר"ח קניבסקי שליט"א).

כיבוס בגדים - משא ומתן של שמחה

מותר לכבס בתעניות, אבל בתענית של י"ז בתמוז ועשרה בטבת אולי יש למועט משום משא ומתן של שמחה ("חוט שני" ה"ל שבת חלק ד' עמ' שפ"א, ומקורו מ"ביאור הלכה" סי' תקנ"א סי' ע"ב) בשם "אליה רבה" ופמ"ג, דאפשר יש להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מר"ח עד התענית, וכוונתו רק ב"תעניות אלו, שזה משום אבילות על החורבן, וגם בדברים שאסור מעיקר הדין).

ויש סוברים שמותר בכל אלו (הגהות "דעת תורה" שם, שיש טעות סופר בדברי ה"אליה רבה", ואין שום מקור לדין זה).

שכח - ואכל או ברח על אוכל

אם טעה ושכח שהיום צום ואכל, אסור לו להמשיך לאכול, שמי

שאכל שום יחזור ויאכל שום? (משנ"ב סי' תקמ"ט סי' ג') אם כבר בירך על דבר מאכל - אסור לו לאכול ממנו, אלא יאמר מיד "ברוך שם וגו'" ("שערי תשובה" סי' תקס"ח סי' א').

מי שבטעות אכל או שתה ביום התענית צריך לגמור התענית וא"צ להתענות ביום אחר, אא"כ כוונתו לכפרה (וכן איתא במהרי"ל שציוה לאחד להתענות אח"כ לכפרה), (משנ"ב סי' תקס"ח סי' ח').

חזרה בתשובה

חייב כל איש לשום אל לבו ביום התענית ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה, כי אין העיקר התענית אלא הכנה לתשובה, וכן אותם אנשים ההולכים בטויל ובדברים בטלים, תפסו הטפל והניחו העיקר (משנ"ב סי' תקמ"ט סי' א').

נתינת צדקה

נוהגים לתת צדקה במנחה ביום תענית, כדאיתא בגמ' (ברכות ו'): אגרא דתעניתא צדקתא. ויש נוהגים לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב (משנ"ב סי' תקס"ו סי' י"ב בשם אליה רבה).

קריאת התורה

אין להעלות לתורה לא בשחרית ולא במנחה את מי שאינו צם, או את מי שאין בדעתו להשלים את התענית, ובדיעבד אם קראוהו, אם הוא ת"ח ומחמת אונס אירע שלא התענה וצר לו לומר להם כדי שלא יהיה חילול ד' בדבר, יכול לסמוך בשעת הדחק על המקילין לעלות. כשהתענית חלה בימים שני וחמישי בשחרית לכ"ע אם קראוהו יכול לעלות, אבל לכתחילה לא יקראוהו. (שו"ע סי' תקס"ו סי' ו', ומשנ"ב סי' י"ט וסי' כ"א).

אמירת "עננו"

חולה שאוכל ביום התענית לא יאמר "עננו" ("ביאור הלכה" סי' תקס"ה ד"ה בין יחיד).

מי שאכל בשוגג, יכול לומר "עננו", מכיוון שהוא חייב עדין לצום, ויאמר "ביום צום התענית הזה" (משנ"ב סי' תקס"ח סי' ג', וע"י שו"ת "שבט הלוי" ח"ה סי' אות ד'. שמיישב הסתירה בזה).

קטן שאינו צם לא יאמר "עננו" במנחה (דגם גדול אינו אומר "עננו" אם אינו צם, ולא שייך זה חינוך, שו"ת "שבט הלוי" ח"ח סי' קל"א). אמר "עננו" ב"שמע קולנו", וטעה וסיים "ברוך וכו' העונה בעת צרה" במקום לסיים ברכת "שמע קולנו" - אם נזכר תוכ"ד, יכול לומר מיד "שמע תפילה" (שו"ת "שבט הלוי" ח"ח סי' קל"ב) - אם נזכר לאחר כ"ד יחזור ל"שמע קולנו" ("ביאור הלכה" סי' קי"ט סי' ד"ה אם דיגל).

ש"צ שאינו צם

אפילו אם יש עשרה מתענים בבית הכנסת, צריך שגם החזן יהיה בין המתענים, כדי שיוכל לומר ברכת "עננו" (סי' תקס"ו סי' ה'). ואם אין חזן אחר כתב ה"ט"ז שאין לומר חזרת השי"ץ כלל. אולם עיין ב"שער הציון" (שם סק"יט) שתמה עליו, מהיכי תית' לומר כן וכתב דעכ"פ עדיף לחזור חזרת השי"ץ ויזכיר "עננו" ב"שומע תפילה".

חולה שצריך לאכול, אינו יכול להיות ש"ץ בתענית ציבור (שם סעיף ה'), אך אם הוא נוטל רק כדורים או תרופה מרה, הוא נחשב לצם. ("באר היטב" סי' תקס"ז סי' ז') וכן אם אכל רק פחות מכשיעור, נחשב לצם. ואפילו עשה כן כמה פעמים (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

ש"ץ - מי שלא נתמלא זקנו

בתענית ציבור, לא יהא ש"ץ אלא מי שנמלא זקנו, ואין להקל בזה אפילו ע"י מחילת הציבור (משנ"ב סי' נ"ג סי' כ"ב).

אולם בישיבות לצעירים לא צריכים להזהיר, שהרמ"ם או המשגיח יהיו ש"ץ. כי מאחר וכולם צעירים, לא שייך בזה כבוד הציבור, וגם הבחורים יכולים להיות ש"ץ (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

כהן שאינו צם

כהן שאינו צם אינו יכול לישא כפיו במנחה ("לוח א"י" צום גדליה, בשם הפמ"ג, וכו"ה ב"מחזיק ברכה" קונטרס אחרון סי' קכ"ט סי' א',

נא לשמור על קדושת הגיליון.

תספורת

האשכנזים מחמירים שלא להסתפר מי"ז בתמוז עד י' באב בחצות היום, והספרדים מחמירים רק בשבוע שבו חל תשעה באב. (שו"ע סי' תקנ"א סי"ג, רמ"א סי"ד). השנה (תשפ"א) שתי"ב חל ביום א', אין כאן שבוע שחל בו, ומותר לבני ספרד להסתפר עד ערב שבת חזון (שו"ע שם סי"ב, ומשנ"ב סי"ק ל"ח).

האיש והאשה שווים באיסור זה, אך לאשה הצריכה לספר שערותיה לצורך כיסוי הראש – מותר (משנ"ב סי"ק ע"ט).

תספורת לבני ספרד בישיבות אשכנזיות

שאלה: בני ישיבות ספרדיים שאיסור תספורת אצלם נהוג רק בט' הימים, הלומדים בישיבות אשכנזיות, האם מותרים להסתפר בשלושת השבועות?

תשובה: יש סוברים שמותר להם להסתפר ואין בזה משום "לא תתגודדו", כיון שידועים בזה דעות המחבר והרמ"א (הגרש"ז אויערבך זצ"ל, "הליכות שלמה" פרק י"ד אות ו').

ויש סוברים דמן הראוי שינהגו כמנהג המקום, לא להסתפר ולהתגלח בשלושת השבועות, וכן אם באמצע בין המצרים נוסע לביתו ואח"כ חוזר לישיבה לא יסתפר בביתו (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

קציצת ציפורניים

מותר לקצוץ ציפורניים עד השבוע שחל בו תשעה באב (עי' משנ"ב סי"ק כ'), שפליגי רק בשבוע שחל בו תשעה באב. והשנה (תשפ"א) שאין כאן שבוע שחל בו, מותר עד ערב שבת חזון וכנ"ל.

רחיצה ומקום סכנה

מותר להתרחץ בים ובבריכה עד ר"ח אב, וגם מי שלא היה בים עד כה יכול להתרחץ בים אחר י"ז בתמוז, אלא שיש להזהר ביותר שלא להיכנס למקום סכנה (בעל "שבט הלוי" זצ"ל). וכן יש להיזהר בימים אלו מללכת למקום סכנה.

ברכת שהחינו

טוב שלא לברך ברכת "שהחינו" בימי "בין המצרים" על פרי או מלבוש, אבל מברכים על מצוות כגון מילה ופדיון הבן (שו"ע שם סי' י"ז).

בשבת אין להחמיר בזה, ובר"ח אב הדין כמו בשבת (משנ"ב סי"ק צ"ח, ושעה"צ שם).

על הולדת בת בימי "בין המצרים" ודאי מברך "שהחינו" (בעל "שבט הלוי" זצ"ל).

פרי חדש שאי אפשר לשומר עד שבת מפני שיתקלקל – אפשר לברך עליו "שהחינו" ולאכול (משנ"ב סי"ק ק"א) וכן חולה שנוזק לפרי חדש רשאי לאכול אולם לא יברך עליו "שהחינו" (שם סי"ק צ"ט).

ניקוי, כיבוס וגיהוץ

לפי מנהג האשכנזים אסור לכבס בגדים מר"ח אב ואילך, אפילו בכוונה ללבושם רק לאחר תשעה באב, ואפילו לכבוד שבת.

אין ללבוש בגדים מכובסים בימים אלו (שו"ע שם, סי"ג ורמ"א סי"ד) אך בגדים הסמוכים לגוף בשעת הצורך מותר. ומ"מ הרבה נוהגין להכין גם בגדים אלו לפני תשעת הימים (בעל "שבט הלוי" והגר"נ קרליץ זצ"ל, וכ"כ במשנ"ב סי"ק ל"ח).

מי שעושה בר מצווה בתשעת הימים, רק בחור הבר מצווה יכול ללכת עם בגדי שבת ולא אחים ואחיות. וכן הבר מצווה ילבש חליפה לפני כן כדי שלא יברך "שהחינו" באמצע השבוע (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

גם לפי האשכנזים יש להקל לכבס בגדי קטנים עד שבוע שחל בו תשעה באב, אבל בגדי קטנים שמתלכלכים תדיר, ויש צורך להחליפם בכל יום מותר לכבסם גם בשבוע שחל בו (עיין שו"ע שם סעיף י"ד, משנ"ב סי"ק פ"ב בשם ספר "חיי אדם", והוראת הגר"נ קרליץ זצ"ל).

השנה (תשפ"א) שאין כאן שבוע שחל בו, מותר עד ערב שבת חזון.

כאשר מכבסים בגדי קטנים המותרים בכיבוס – אין לצרף אליהם בגדים שאין היתר לכבסם.

מותר לנקות כתם מבגד בתשעת הימים משום שאין בזה שמחה (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

הנחת תפילין בתשעת הימים

שאלה: ילד נעשה בר מצוה ז' אלול, ומתחיל להניח תפילין בז' מנחם אב, ומנהג הכנה שמאותו יום שמיניחים תפילין לובשים כל יום חולצה לבנה, האם מותר לעשות כן בתשעת הימים?

תשובה: אפשר להתחיל להניח תפילין בתשעת הימים, אבל ללבוש חולצה לבנה, כיון שעד עכשיו זה היה בגדר בגדי שבת (עי' שו"ע סי' תקנ"א סעיף ג'), יתחיל ללבוש אותה לפני ר"ח, ותפילין יתחיל בז' מנחם אב (הגר"ח קניבסקי שליט"א).

הגר"ח קניבסקי שליט"א, ויש סוברים שיכול לישא כפיו ("מקור חיים" סי' קכ"ז סעיף ה', וכן הורה הגר"ש אלישיב זצ"ל).

ברכת כהנים בתענית ציבור במנחה גדולה

שאלה: בני ספרד נוהגים לישא כפיהם בתענית ציבור רק במנחה קטנה (עי' שו"ע סי' קכ"ט), והרבה מבני אשכנז נוהגים לישא כפיהם אפילו במנחה גדולה ("חזון איש" סי' כ'), האם בן אשכנז יכול לישא כפיו במנחה גדולה במנין שרובו בני ספרד?

תשובה: לדעת "החזון איש" אין כאן מחלוקת, וסבר שזה גופא כוונת השו"ע שגם לבני ספרד הדין הוא כן, ולכן עכ"פ בן אשכנז יכול לישא כפיו במנחה גדולה, אפילו במנין שרובו בני ספרד (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

מדיני בין המצרים

כל דיני בין המצרים מתחילים כבר בליל י"ז בתמוז ("ארחות רבינו", הגר"ש אלישיב זצ"ל, בעל "שבט הלוי" זצ"ל).

תוכן האבילות

כל הלכות האבילות שנוהגים בבין המצרים ומר"ח עד לאחר ת"ב יסודם הוא להרגיש חורבן בית המקדש ולהצטער עליו.

סיפר לי אברך ששמע מהוריו, שכאשר היו קטנים נהגו לא לאכול בשר ויין כל ימי בין המצרים (כדעה השלישית בשו"ע סי' תקנ"א ט'), חוץ משבת שאכלו רק כזית בשר יבש, משום שהיו שבורים ובלו מצב רוח ולא היה להם כלל חשק לאכול בשר, רק אכלו כזית אחד כדי לכבד את השבת. עוד סיפרו שבערב ת"ב היו ממש בכיות בבית, שדיברו וחשבו רק על החורבן.

יש אנשים שכל ימי בין המצרים לא מכניסים גלידה לביתם, מכיון שאלו ימים של צער! וזה התוכן של דיני האבילות, שכל אחד צריך להרגיש בעצמו ולהשתתף בצערו של הקב"ה. וכמבואר בגמרא (ברכות ג.) שהקב"ה מצטער כל יום ואומר: אוי לי שהחרבתי את ביתי והגלית את בני, עיי' שם.

שמחות ושירה

י"א שאין נכון כ"כ לעשות סעודת שבע ברכות בליל י"ז בתמוז, ואם עושים ישנו קצת מרגילותם, אבל במוצאי י"ז בתמוז ושאר ימי בין המצרים עושים כרגיל ("הליכות שלמה" מועדים פי"ח סק"ח), אבל אין לנגן בכלי זמר בין בליל י"ז בתמוז בין בשאר הימים, ולכתחילה יש להחמיר ולקיימה ללא ריקודים ומחולות, וללא "שמחה יתרה" אלא בשירה (שו"ת "שבט הלוי" ח"ג סו"ס קנ"ז, וכן ב"ארחות רבינו" ח"ב מובא שמרן הסטייפלער זצ"ל הורה כך בשמחות "שבע ברכות" שנערכה לאחר י"ז בתמוז).

בני ספרד נוהגים לעשות סעודת שבע ברכות כרגיל אף לאחר ר"ח ואף עם ב', ומותרים לעשות סעודת שבע ברכות כרגיל אף לאחר ר"ח ואף עם ב'. ויין אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב (עי' שו"ע ורמ"א שם סעיף י').

בן ספרד שעושה נישואין בבין המצרים, י"א דמותר לבן אשכנז להשתתף, כיון שהחתן עושה לפי מנהגו, אבל ירקוד פחות מהרגלו (הגר"ש אלישיב זצ"ל), וי"א דאסור לבן אשכנז להשתתף בו (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

בן אשכנז רשאי לנגן בשמחת נישואין של בן ספרד לאחר י"ז בתמוז עד ר"ח אב, אם זו פרנסתו ("ביאור הלכה" ריש סי' תקנ"א בשם פמ"ג).

כשיש חתן בביהכ"נ אומרים סליחות עד הרחמים והסליחות (כן המנהג ברוב המקומות, ועיי' משנ"ב סי' קל"א סי"ק כ"ח), אבל החתן עצמו אינו אומר סליחות כלל (שע"ת סי' קל"א ו"לוח א"י" חודש חשוון), ואומרים "אבינו מלכנו" ("יערוך השולחן" סי' קל"א סעיף י"ז).

החתן והכלה אסורים בכל איסורי בין המצרים ולכן אסור לגלח בימים אלו ולא לשמוע נגונים בכלי שיר.

חתן בשבעת ימי המשתה ההולך לכותל, אינו צריך לקרוע דלא גרע מימים שאין אומרים תחנון דיש אומרים דאין נוהגים לקרוע (הגר"ר יוסף שוב שליט"א בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל). ואף לדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל דנוהגים לקרוע ביום שאין אומרים תחנון, מ"מ חתן וכלה אינם צריכים לקרוע דרגל שלהם הוא.

גם לפי מנהג האשכנזים עורכים סעודת אירוסין.

ריקודים ומחולות אסורים מי"ז בתמוז ואילך, אפילו בסעודת אירוסין (משנ"ב סי"ק ט"ז).

נוהגים שלא לשמוע שירה ונגינה מקלטות (קסטות), אפילו שירי רגש, ואפילו שירים על חורבן ביהמ"ק אפילו בלא תזמורת (הגר"ש אלישיב זצ"ל, בעל "שבט הלוי" זצ"ל, והגר"נ קרליץ זצ"ל). גם לבני ספרד שנוהגין נישואין עד ר"ח, שלא במקום מצווה נוהגין שלא לשמוע מוסיקה ("כף החיים").

אפילו בציבור מותר לשיר בפה (כגון בעת "סנטוחה" בשיבה), ומי"מ ימטע בשירה (הגר"ש אלישיב זצ"ל).